

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 47 Volume: 9 Issue: 47

Aralık 2016 December 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

AZERBAJYAN TÜRKÜLERİNDE COĞRAFYANIN ROLÜ THE EFFECT OF GEOGRAPHY IN AZERBAIJAN SONGS

Hasan KARA*

Öz

Halk türkülerine konu olan çok farklı öğeler bulunmakta ve bunların en önemlisini de coğrafi unsurlar oluşturmaktadır. Türkülerin çoğunda coğrafyayı ilgilendiren motifler karşımıza çıkarak türkülerde damgasını vururlar. Türkiye'de TRT repertuarında 90 tane Azerbaycan türküsü yer almakta; söz konusu türküler Türk halkı tarafından tanınmakta ve söylenmektedir. TRT arşivlerinde kayıtlı olan Azerbaycan kaynaklı türkülerin sözleri incelenerek türkülerde geçen 684 farklı coğrafi öğe, coğrafi açıdan belli guruplar halinde sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Diğer Azeri türkülerine ise çalışmada yer verilmemiştir. Araştırmada Azeri türkülerinde geçen coğrafi öğeler ışığında coğrafyanın Azeri türkülerindeki rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Türkü, Azerbaycan, Türkiye, Türk Halk Müziği.

Abstract

There are so many different items subject to folk songs as well as their geographical factors constitute the most important. Most of the folk song geography Taking our motives against the interests dominate the songs. In Turkey, the TRT repertoire included 90 songs of one of Azerbaijan; those songs are recognized by the Turkish people and it is said. examining the lyrics of all the songs registered in Azerbaijan origin in folk songs TRT archives last 684 different geographical elements were evaluated and classified into certain groups. The other Azerbaijan folk songs not included in the study. Geographic elements last in Azeri folk songs in this research were studied to reveal the role of light in the region of the Azerbaijan folk songs.

Keywords: Geography, Song, Azerbaijan, Turkey, Turkish Folk Music.

Giriş

Türkler; dünyanın değişik coğrafyalarında; farklı devletler altında yaşasalar bile, kültürleri, gelenekleri, görenekleri, masalları, destanları, halk ezgileri arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Bunun en güzel örneklerinden birisi; "İki Devlet Bir Millet" olarak ifade edilen Türkiye ve Azerbaycan arasındaki bağıdır.

Türkiye-Azerbaycan kardeşliğinin her alanda görülen etkilerinden birisi de Türk Halk Müziği alanında ortaya çıkmaktadır. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Türk Halk Müziği arşivlerinde yer alan 4440 kayıtlı türküden 90 tanesi Azerbaycan kaynaklı olup Türkiye'de söylenen türkülerin arasına kaynaşmıştır.

Çalışmada; Türkiye'de Azeri türkülerini olarak tanınan bu 90 eserin sözleri analiz edilmiştir. Türkülerin içerisinde geçen coğrafyayı ilgilendiren kelimeler listelenmiştir. Aynı türkü içerisinde birden fazla geçen coğrafi kelime sadece bir kez geçiyor kabul edilerek değerlendirilmiş, aynı kelimenin ikinci veya daha fazla tekrarları ile nakaratlarda olan tekrarları ise dikkate alınmamıştır. Türkü sözleri içerisinde coğrafya terimlerinin dışında kalan öğelere; çalışmanın hacmini taşıyacağı için hiç yer verilmemiştir.

Türkülerin konusu çok çeşitli alanlardan kaynağını alabilmektedir. Farklı çalışmalarda türkü konuları belli başlıklar altında toplanmaya çalışılırken her türküyü mutlaka bir kategori içerisine sokabilmek adeta imkansızdır. Bu konuda çalışanların kendi penceresinden olaya bakışlarına göre gruplandırmalar şekillenerek her biri diğerinden birçok açıdan farklılıklar gösteren türkü sınıflandırmaları ortaya çıkmaktadır (Mustan Dönmez ve Haşhaş, 2014: 1626).

Son yıllarda ülkemizde yapılan Kültürel coğrafya ile ilgili çalışmalar şiirden türküye, seyahatnamelerden fıkralara kadar bir çok eserde coğrafyanın etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır (Çetin, 2015: 63). Anadolu'yu diyar diyar gezen Yunus Emre; şiirlerinde az da olsa coğrafyaya yer verirken (Meydan, 2015: 172) yüzyıllar ötesinden sesi duyulan Karacaoğlan; şiirlerini coğrafya ile zenginleştirerek yaşadığı yörenin coğrafi özelliklerine, doğal güzelliklerine ve kültürel değerlerine şiirlerinde geniş yer ayırmıştır (Güngör, 2015: 200).

Yirminci yüzyılın en önemli halk ozanlarından Aşık Veysel; hayatının önemli bir kısmını doğayla içiçe geçirecek yöresinin coğrafi özelliklerini şiirlerine yansıtmıştır. Gözlerini küçük yaşta kaybeden Veysel, eserlerinde dağlar, ovalar, platolar gibi yeryüzü şekillerine, deniz, göl ve akarsular gibi hidrografik

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü.

unsurlara, bozkır, ağaç, çiçek gibi bitki örtüsüne sürekli temas etmiş (Karademir, 2015: 245) hatta gönül dünyasının zenginliği ile türkülerinde coğrafi unsurları baş köşeye oturtmuştur.

Çağdaş Azerbaycan şairlerinden Semed Vurgun, Tofiq Mütellibov, Resul Rıza, Hüseyin Hüseyinzade, Mehmed İsmayıl, Müzeffer Şükür, Memmed Rahim, Nebi Hezri, Behtiyar Vahabzade gibi sayısız farklı şair şiirlerinde Azerbaycan'ın şehirlerini, derelerini, çaylarını, akarsularını, şifalı sularını, tabiatını, dağlarını, ormanlarını, çiçeklerini, topraklarını, Hazar denizini, göllerini kısacası coğrafi özelliklerinin bir bölümünü mutlaka dile getirmişlerdir (Güney, 2015: 275-293).

Türk Dünyasının en önemli yazarlarından olan Cengiz Aytmatov; eserlerinde ülkesinin coğrafi özelliklerinden sıkça bahsettiği gibi; bazı eserlerine (Dağlar ve Steplerden Masallar, Zorlu Geçit, Toprak Ana, Kızıl Elma, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek vs. gibi) bizzat coğrafi adlar koymayı tercih etmiştir (Bulut, 2015: 348).

Yukarıda örnekleri verilen Türkiye, Azerbaycan ve Türk Dünyasının farklı yerlerinde yaşayan halk ozanları, şairler ve yazarların eserlerinde; ülkelerinin coğrafi zenginlikleri hep ön plana çıkmaktadır. Bu şiirlerin bazıları Türkiye ve Azerbaycan türkülerinde türkü sözü olarak karşımızda durmaktadır. Türkülerle coğrafyanın ilişkisi bu denli yakındır.

Bu çalışmada, coğrafyadan muazzam bir destek ve güç alan türkülerin içerisinde geçen tek bir coğrafi unsur bile başlıbaşına değerlendirmeye alınarak, herhangi bir özel sınıflandırmaya dahil edilmeden, coğrafi öğenin türküye kattığı değer ve Azerbaycan'ın coğrafya zenginliği dikkate alınmaya çalışılmıştır.

Azerbaycan Yöresi

Kafkasya'nın güneyinde yer alan, 86600 km² lik yüzölçümü ve 9,5 milyonluk nüfusu ile Kafkas bölgesinin en büyük ülkesi olan Azerbaycan'da Kafkas sıradağlarının uzantısı olan ve yüksekliği 4.000 metreyi geçen Bazardüzü, Şahdağ, Tufan, Yarıdağ ve Ragdan gibi dağlar vardır. Hazar denizi ile kıyısı olan Azerbaycan'ın en önemli akarsularını; kaynaklarını Türkiye'den alan Kura ve Aras nehirleri oluşturur. Yüksek dağlardan Hazar kıyılarına doğru iklim karasallıktan ılımanlığa doğru geçiş gösterir (Özey, 1996: 16).

Türkiye ile Nahçıvan sınır komşusu olmakla birlikte Azerbaycan'la Nahçıvan topraklarının arasına yapay Ermeni koridoru girdiğinden dolayı Türkiye ile Azerbaycan arasında kuşuçu mu yaklaşık 100 km kadar bir mesafe bulunmaktadır. Emparyalist devletler tarafından ileriye dönük bir takım stratejik planlar gereği Türk Dünyasının birbiriyle özellikle de Türkiye ile bağlantısının koparılması ve iletişiminin kesilmesi amacıyla zoraki oluşturulan bu mesafe iki ülke arasındaki kültürel benzerlikleri ayıramadığı gibi gönül bağlarını da koparamamıştır. Bunun en güzel örneklerinden birisini teşkil eden ve Türkiye'de geniş halk kitleleri tarafından tanınan ve söylenen Azeri kaynaklı türküler en somut delillerinden birisidir.

Azerbaycan Türkülerinde Görülen Coğrafi Unsurlar

Türküler; geniş halk kitleleri tarafından benimsenen, söylenen, kuşaktan kuşağa aktarıla gelen, yöreye göre sözleri ve söylenişi değişiklikler gösteren halk ezgileridir. Türküler; belirli bir bölgedeki kaynak sahasında ortaya çıktıktan sonra, nesilden nesile dilden dile aktarılarak yaşatılmış ve diyardan diyara taşınarak, yöreden yöreye sözleri değişikliklere uğrayarak geniş kitlelere ulaşma imkanı bulmuşlardır.

TRT repertuarında yer alan ve kaynak sahası Azerbaycan olan 90 türkü bulunmaktadır. Türkülerin büyük kısmında coğrafya ile ilgili terimler geçmekte hatta bazıları başrolde yer alırken, sadece 4 tanesinde hiçbir coğrafi unsura rastlanmaz. Geriye kalan 86 türküde geçen coğrafi unsur ve terimlerin sayısı ise 684'dür.

Yaklaşık olarak türkü başına coğrafya ile ilgili sekiz farklı terim düşmektedir. Coğrafi unsurların sıralanışında % 20,18 lik en büyük pay bitki adlarına aittir. Kafkaslarda görülen bitki türlerinin % 60 dan fazlası Azerbaycan'da yetişir. Bitki coğrafyasının zenginliği; Azerbaycan türkülerine de yansımıştır. Bitkileri % 19,74 oranı ile coğrafyayı ilgilendiren genel nesnelere ve % 11,26 lık oran ile gök cisimleri ve zaman kavramları takip etmektedir (Tablo 1). Türkiye'deki türkülerde en sık görülen dağ, su, gül, yol, bülbül gibi terimlerin (Gürbüz ve Şahin, 2012: 1638) Azeri türkülerinde de sık görülmesi iki ülke türkülerindeki büyük benzerliklerdendir.

Azerbaycan çok küçük bir ülke olmasına rağmen; kısa mesafede değişen yükselti farkları, iklimlerin çeşitliliği, yeryüzü şekilleri, zengin halk kültürü ile birleşince coğrafi özellikler türkülerin içerisine derin nüfus etmişlerdir. Türkiye'de olduğu gibi Azerbaycan'da da halkın tabiatla barışık olarak yaşaması, Türk kültürünün zenginliği ile bir araya gelince yörenin en belirgin birkaç coğrafi özelliği mutlaka ya türkülerini dolaylı olarak etkilemiş ya da direk türkünün ana temasına oturmuştur. Türkiye'de söylenen Azerbaycan türkülerinin % 95,5 inde coğrafi unsurlara rastlanması bunun en önemli kanıtıdır. Ülkelerin halk ezgileri sözleri itibariyle teker teker incelenilse coğrafi unsurlara rastlanma sıralamasında Azerbaycan'ın ilk sıralarda yer alacağı muhakkaktır.

Tablo 1. Azerbaycan Türkülerinde Geçen Coğrafya İle İlgili Kavramlar.

Coğrafi Terim Gurubu	Adet	(%)
----------------------	------	-----

Bitki adları	138	20,18
Coğrafya ile ilgili genel nesnelere	135	19,74
Gök cisimleri/zaman kavramları	77	11,26
Renkler	50	7,31
Klimatoloji terimleri	46	6,73
Yerleşme coğrafyası, mesken/mimari adları	45	6,58
Jeomorfoloji terimleri	44	6,43
Hayvanlarla ilgili adlar	40	5,85
Beşeri coğrafya terimleri	34	4,97
Hidroloji terimleri	33	4,82
Ülke, şehir, yer ve mevki adları	17	2,49
Maden ve değerli taşlar	17	2,49
Meslek adları	8	1,17
Toplam	684	100,00

Bitki adları ile ilgili karşımıza çıkan ilk terim gül'dür. Bayan ismi olarak kullanılan gül terimi türkülerin hepsinde sadece bitki terimi olarak geçmektedir. Gül 36, bağ 11, çemen-çimen 10, çiçeğ-çiçek 8, gonca 7, üzüm, lale ve nar beşer, elma dört kez geçmektedir. Her üç türküden birinde güle rastlanırken, gonca da güle eklenirse her iki türküden birisinde gül ve gonca terimleri türküleri renge ve güzellik katmaktadır. 86 Azerbaycan türküsünün 36'sında güle rastlanması, güle verilen önemi de ortaya koymaktadır. Bağ ve üzüm ifadelerinin sayısının 16'yı bulması üzümün yaygın olarak yetişmesi ile ilgilidir. Bitki ile ilgili 41 farklı tür veya terim 138 kez türkülerde yer alırken, aynı zamanda Azerbaycan bitki zenginliğini de ortaya çıkarmaktadır.

Yal çemenler açıb çiçeklenende

Benüfşeler küsüb boynun eyende

Şeh düşüben güller geşegenende (THMSEA-1, 2006: 430, Rep. No:2233).

Coğrafi nesnelere bitki adlarını takip ederek ikinci sırayı oluşturur. Coğrafya ile ilgili 72 farklı nesne türkülerde 135 defa geçmektedir. Bal, desmal(mendil), od(ateş) 7, göynek-gömlek 6, ipek ve şeker 4, çırağ(çıra), keman ve kemer üç defa tekrarlanarak listede ilk sıraları alırlar.

Nesneler kendi içerisinde de alt guruplara ayrılabilir: Giyecekler (aracakın-külâh, başmak-terlik, çargat-başörtüsü, çarık, çember, çorap, çuha-giysi, göynek-gömlek, kemer, mes, örpek-başörtüsü, setre pantol, şelte, elbise, ürbent-tülbent), yiyecekler (bal, ekme, fetir-tandır ekmeği, halva-helva, kebab, süt, peynir, şerbet, şarap, şeker, taam-yemek, un, yağ), kumaşlar (desmal-mendil, elvan-kumaş, ipek, mehmer-kadife, şal), alet-edavat (saz, tar, ok, taç, tobança-tabanca, şem-kandil, saat, pervane, leğen, külünk, istikan-çay bardağı) gibi.

Birbirinden farklı nesnelere bu kadar fazla olması ayrıca çok çeşitli nesnelere de türkülerde yer almış olması; Azerbaycan'ın coğrafyasının olduğu kadar kültürünün de çok zengin olduğunun göstergesidir.

Elinde ipek desmal dede gurbanın olam

Çekmişem hasretini derdini möhnetini

Yuku mu yoksa hayal

Yar geldi yar geldi yar geldi (THMSEA-2, 2006: 642, Rep. No:153).

Gök cisimleri ve zaman kavramları olarak 24 farklı unsur 77 kez türkülerde geçmektedir. Ay 10, gün 8, yıldız(uluduz) ve ülker 6, dünya ve seher 5, sabah, gece, güneş dört, akşam ve tan yıldızı üç kez geçerken ay, dünya, yıldız, ülker gibi farklı gökcisimleri, sabah, gündüz, gün ortası, seher, şafak, akşam, gece gibi günün belli zamanları ile vakit, gün, hefte-hafta, ay, il-yıl, asır-yüzyıl gibi zaman kavramları da karşımıza çıkar.

Uluduz dönüp ay olmaz

Kış geçmezse yay olmaz

Könül seven gözele

Gözelliğe tay olmaz (THMSEA-1, 2006: 48, Rep. No:2449).

Hem yönleri hem de genel arazi rengini ifade ettiğinden renkler coğrafya için önemlidir. 11 farklı renk türkülerde 50 defa geçmekte ve yaklaşık % 7,31'lik bir pay oluşturmaktadır. En fazla rastlanılan renkler Gara (kara) 16, ak-beyaz 6, ala, kızıl, al-kırmızı, sarı 5, yeşil-yaşıl, göy-göğ mavi üç ve boz iki kez geçmektedir. Azerbaycan türkülerinde geçen renkler ile Türkiye'deki türkülerde geçen ve halk kültüründe yaygın olarak kullanılan renkler arasında büyük uyumun varlığı göze çarpar.

*Gatar gatar durnalardan
Yeşil başlı sunalardan
Atalardan babalardan
Ağ birçekli analardan*

Size selam getirmişem (THMSEA-2, 2006: 698, Rep. No:2525).

Klimatik faktörler folklor ve kültürü de yakından etkilemektedir (Akpınar, 2012: 261). İklimle ilgili klimatoloji terimlerine 46 kez karşılaşılan Azeri kaynaklı türkülerde zaman kavramı içerisine de alınabilecek olan mevsimler, klimatoloji kategorisi içinde gösterilmiştir. Yaz 9, yel-rüzgar 5, bahar 4, buz, duman, kar, kış ve serin üç defa tekrarlanır. Bu terimler aynı zamanda ülkenin genel iklim özellikleri hakkında ipuçları sunmaktadır.

*Eşgimiz hazan bilmez bahar olsun
O kara gözüne hayranam men
O şirin sözüne gurbanam men
Gel mene könlünü bir yol aç*

Gün kimi üstüme şefağ saç (THMSEA-1, 2006: 330, Rep. No:2231).

Yerleşme coğrafyasını ilgilendiren terimlere de türkülerde sıklıkla rastlanır. Hemen hemen Türkiye ile ilgili benzer anlamlara gelen ve ağırlıklı olarak mesken ve mimari ile ilgili kullanılan ad ve terimler 45 kez geçmektedir. Ev 10, eyvan 5, kapı 3, duvar, dam, pencere, sokak ve oylağ (av yeri) iki kez tekrar edilmektedir.

*Evləri köndelen yar
Bize gül gönderen yar
Gülün yarpağa dönsün*

Bizden üz dönderen yar (THMSEA-2, 2006: 702, Rep. No:2429).

Ev kavramı Türkiye'deki türkülerde ve özellikle Rumeli yöresindeki türkülerde de en fazla karşımıza çıkan yerleşme coğrafyası terimidir (Kara, 2015: 840). Evin birinci yerleşme coğrafyası terimi olmasında haneye ve başını sokacak bir yaşam alanına verilen önemin bütün Türk yurtlarında ve ülkelerinde hemen hemen aynı olduğu sonucuna varılabilir.

Fiziki coğrafyanın en önemli unsurlarından olan ve yeryüzü şekillerini inceleyen jeomorfoloji terimleri, 13 farklı terim olarak 44 kez karşımıza çıkar. Bunlar içerisinde dağ 16, çöl 6, düz 4, taş ve kaya üç kez karşımıza çıkar. Dağların fiziki coğrafya terimleri içerisinde üçte birini oluşturması Azerbaycan coğrafyasının dağlık olmasını da yansıtmaları bakımından önemlidir.

*Evelerinin dalı gaya
Gayadan bakarlar aya
Sensiz geçen günlerim yar*

Gelmez hiç bir zaman saya (THMSEA-2, 2006: 778, Rep. No:2432).

İlginç olan fiziki coğrafya terimlerinden birisi ise çöldür. Ülke topraklarında bulunmamasına rağmen çöl, en fazla tekrarlanan ikinci jeomorfolojik unsurdur. Bunun en önemli sebepleri arasında; çöl kelimesinin Türkçe sözlüklerde düz yer, ova, sazlık yer ve azıcık kazılınca su çıkan yer anlamlarında da kullanılmasıdır. Dinar ilçesinde yer alan Çölovası ve Ürgüp yöresi türküsü olarak bilinen "Ayşemin yeşil sandığı" türküsünde geçen "Ürgüp Çölleri" tabiri de bu görüşü doğrulamaktadır. Ayrıca türkülerde bolca yer alan ceylan-ahu-maral gibi hayvanların yaşam alanlarından olan kurak saha ve çöllerin türkülerdeki bu hayvanları desteklemesi, komşu Orta Asya Türk ülkelerinde çöllerin geniş alan kaplaması ile ilgili olması da düşünülebilir.

*Aman Ayşe'm mor meneşem
Dağlar başı duman Ayşe'm
İndim Ürgüp çölllerine*

Döneceğim güman Ayşe'm (THMSEA-1, 2006: 91, Rep. No:2413).

Hayvanlarla ilgili adlar incelendiğinde ceylan-ceyran 8, maral 7, bülbül 6, at üç, suna ve ahu iki defa türkülerde geçmektedir. Koç, kuzu, deve gibi beslenen hayvanlarla, kuş, cüce-civciv, tuti-papağan, kehlük-keklik, tavus gibi farklı kuş türlerinden hayvanlara da rastlanmaktadır. Ceylan, maral ve ahu aynı anlamlarda kullanılabilen ve hayvanlarla ilgili 40 terimin 17'si (% 43) bu üç hayvanla alakalı bulunmaktadır.

*Almanı attım harala
Galdı sarala sarala*

Dağlarda döndüm marala (THMSEA-1, 2006: 33, Rep. No:2373).

Genel beşeri coğrafya terimleri 34 kez karşımıza çıkarken; yol 13, bahçe 6, budama ve arh(ark) 2 şer defa yer almaktadır. Ulaşımın temel şartı olan yol; beşeri coğrafya içerisinde her yerde olduğu gibi türkülerde de ağırlığını hissettirmekte, yol türkülerde gerçek anlamının yanısıra hasreti sonlandıran,

kavuşmaya imkan sağlayan manevi bir ulaşım aracı olarak değer katmakta ve gerçek anlamının da üzerinde önem kazanmaktadır.

Gözlerem yolunu her akşam çağı

Çehme sinem üste sen hicran dağı (THMSEA-1, 2006: 424, Rep. No:4039).

Yeryüzündeki suları konu edinen hidrografya terimlerinden su 11, bulağ (pınar) 7, Araz-Aras 3, derya-deniz 3 kez olmak üzere türkülerde yerini almıştır. Genel anlamda su kelimesi bütün hidrografik terimlerin üçte birini oluşturur. Türkiye'den kaynağını alan Arpaçay, Aras ve Kura nehirleri de Azeri türkülerinde baş köşeye oturmuştur. Yağmur, sel, dere, deniz, derya, pınar gibi terimleraynı zamanda farklı iklim özelliklerine sahip ülkenin su zenginliğini de bir nebze ortaya çıkarmaktadır.

Araz üste buz üste tello

Kebab yanar köz üste tello

Goy meni öldürseler tello

Danıştığım söz üste tello (THMSEA-1, 2006: 49, Rep. No:2428).

Ülke, şehir, yer adı olarak Azerbaycan 4, Hazar-Hezar 3, Bakı-Bakü, Şusa, Garabağ-Karabağ, Tebriz, Kışmir-Keşmir, Derbend, Gırhgız-Kırkgız, Guzugunlu, Revan-Erivan ve Arahçı adları birer defa geçer. Türkülerde geçen yerleşme adları ağırlıklı olarak Azerbaycan ve komşu bölge coğrafyalarıyla ilgilidir. Azerbaycan dışında Hazar gölü, Ermenistan, İran, Türkiye, Pakistan ve Orta Asya Türk bölgeleri ile ilgili adlar; Azerbaycan türkülerinin genel coğrafi sınırlarının genişliğini olduğu kadar kültürel sınırlarının ve gönül bağlarının genişliğini göz önüne sermektedir.

Gezme menden aralı

Etme könlüm yaralı

Gözlerine heyranım

Azerbaycan Maralı (THMSEA-2, 2006: 394, Rep. No:2997).

Maden ve değerli taş gurubu toplam olarak türküler içerisinde 17 defa karşımıza çıkarken; gümüş, mercan ve inci üçer, altın (gızıl) iki, yakut, demir, tuz, kurşun, mermer, gövher-cevher gibi değerli taş ve madenlerde birer defa türkülerde konu edilmiştir.

On farklı madenin türkülerde yansımış bulunması bize Azerbaycan gibi küçük alanlı bir ülkenin yeraltı kaynakları bakımından zenginliğini hissettirir.

Hazer'in ağ şanı

Bağların nişanlısı

Gızlar gumda yakutum (gızılım)

Al şanı ay goşa şanı (THMSEA-2, 2006: 460, Rep. No:3964).

Azerbaycan Türküleri göç yönüyle de değerlendirilmiş ve Türkiye ile Azerbaycan türküleri arasında benzerlikler olduğu tespit edilmiştir. Bazı çalışmalarda varyant olarak isimlendirilen, değişik biçim, sürüm versiyon anlamları taşıyan varyantlaşma (Güven, 2013: 146), aslında türkülerin aynı kökten beslenmesi/göçü ile ilgili bir durumdur. İnsanların sürekli yaşadıkları yerden çeşitli nedenlerle başka bir yere taşınmaları ile kültürel varlıklarını da yeni yere taşımaları (Say, 2008: 210) türkülerin göçüne neden olmaktadır. Bu nedenle; aynı sözlere sahip ya da sözleri arasında küçük değişiklikler olan türkülerde farklı ülkelerde veya aynı ülkenin değişik yörelerinde rastlanabilmektedir.

Seher seher seyre vardım (Azerbaycan)

Seher seher seyre vardım

Ne bağ bildi ne bağban

El uzadıp bir gül verdim

Ne bağ bildi ne bağban (THMSEA-2, 2006: 679, Rep. No:2427)

Seherde bir bağa girdim (Erzincan/Tercan)

Seherde bir bağa girdim

Ne bağ duydu ne bağbancı

El sundum güllerin derdim

Ne bağ duydu ne bağbancı (THMSEA-2, 2006: 681, Rep. No:13)

Coğrafi olarak insanların bir yerden başka bir yere göçü sırasında, gelenek, görenek, yemek kültürü, türküler, masallar, destanlar, folklor, el sanatları vs. de bu göçe dâhil olan insanlarla birlikte göç ederler. Türkler Orta Asya'dan başlayarak Anadolu'ya, Rumeli'ye Irak ve Suriye'ye göç etmişler özellikle Kafkaslar'dan Anadolu'ya Rus tehdidi yüzünden zorunlu göçler yaşanmıştır. Göçlerle birlikte birçok kültürel öge gibi türkülerin de göç etmesi söz konusu olmuştur (Kara, 2015: 845). Kafkaslar'dan Anadolu'ya göçler sırasında o yörelerin türküleri de Anadolu'nun farklı alanlarına göç etmiştir (Uğur, 2015: 251). Örneğin bazı araştırmacılar tarafından Köroğlu ezgilerinin Doğu Anadolu-Azerbaycan müzik kültürü çevresinden Anadolu'ya yayılmış olduğu bile varsayılmaktadır (Erkan, 2015: 76).

Folklor coğrafyası çalışmalarında türkülerin varyantlarının ayıklanmadan ve dışlanmadan muhafazası önemli ipuçları sunmaktadır (Öztürk, 1994: 57). Azeri üslubu türküler, Azeri lehçesinin konuşulduğu kuzeydoğu Anadolu'da bariz olarak yaygındır (Şen, 1999: 70).

Pencereden Taş Gelir (Azerbaycan Yöresi)

Pencereden taş gelir (ay beri bah beri bah)

Humar gözden yaş gelir (ay can alan beri bah)

Seni mene verseler (ay beri bah beri bah)

Her görene hoşgelir (ay can alan beri bah) (THMSEA-2, 2006: 646 Rep. No:3194).

Pencereden Taş Gelir (Kars Yöresi)

Pencereden taş gelir (ay beri bah beri bah)

Ela gözden yaş gelir (dön beri bah beri bah)

Seni mene verseler (ay beri bah beri bah)

Allah'a da hoş gelir (dön beri bah beri bah) (THMSEA-2, 2006: 646, Rep. No:1501).

Pencereden Taş Gelir (Erzincan/Tercan Yöresi)

Pencereden taş gelir (balam leyli gurbanın olam)

Ela gözden yaş gelir (leyliyem leyli)

Yari bana verseler (balam leyli gurbanın olam)

Allah'a da hoş gelir (leyliyem leyli) (THMSEA-2, 2006: 646 Rep. No:1549).

Örnekleri sunulan Pencereden Taş Gelir (Azerbaycan - Kars - Erzincan/Tercan), Seher Seher Seyre Vardım (Azerbaycan - Erzincan/Tercan) ve Bugün Ayın Üçüdür (Azerbaycan - Malatya) türkülerinde bu durum açık olarak görülebilmektedir. Birbirinden uzak olan bu farklı üç yörede de aynı türkünün bilinmesi ve söylenmesi; tarihi bir ortak geçmişin, akrabalığın ve kültürel göçün en bariz delillerinden birisidir.

Bugün ayın üçüdür (Azerbaycan)

Bugün ayın üçüdür (de gülüm ninay ay da ninay)

Girme bostan içidir (yar girme bostan içidir)

Dudakların bal şeker

Dilin badam içidir (yar dilin badam içidir) (THMSEA-1, 2006: 183, Rep. No:1383)

Bugün ayın üçüdür (Malatya)

Bugün ayın üçüdür

Girme bostan içidir (balam)

Dudakların bal kaymak

Dilin badem içidir (THMSEA-1, 2006: 183, Rep. No:2896)

Azerbaycan ve Malatya gibi birbirine oldukça uzak iki farklı Türk yöresinde "Bugün Ayın Üçüdür" türküsünün küçük kelime değişiklikleri ile söylenmesi tesadüf olmasa gerektir ve bunu başka bir şekilde açıklayabilmek imkansızdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Kültürümüzün vazgeçilmez ögesi olan ve nesilden nesile aktarıla gelen türkülerimiz bizim öz değerlerimizdir. Çoğunun ilk söyleyeni veya yakıcısı bilinmeyen, yüzyıllar boyu tarih ve coğrafya içerisindeki yaptığı yolculukta filtre edilerek süzülen türkülerin; sadece müzik alanındaki bilim adamlarınca değil, tarih, coğrafya, dil bilim, sosyoloji, felsefe gibi sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde çalışan bilim insanları tarafından ele alınması büyük önem taşımaktadır. Türkülere hayatıyla konu olan, kaynaklık eden, sözü ağıta, ezgiye dönüştüren, onu hikayeleri ile birlikte kuşaktan kuşağa aktaran az sayıdaki insanın günden güne sayılarının azalması, türküler gibi zengin kültürel mirasla uğraşan bilim insanlarının biraz daha acele davranmalarını zorunlu kılmaktadır.

Azerbaycan türkülleri coğrafi özellikler açısından değerlendirildiğinde Türkiye'deki türküllerle büyük benzerlikler göstermektedir. Bitki adları, jeomorfolojik terimler, hidrografik unsurlar, beşeri coğrafya terimleri, şehir adları Azeri türkülerinde bol miktarda yer almaktadır. Ortalama türkü başına sekiz farklı coğrafi terim gibi oldukça yüksek bir oran karşımıza çıkmaktadır. Bu da bize Türkiye'de olduğu gibi Azerbaycan'da da türkülerin yaşanan coğrafyadan muazzam şekilde etkilendiklerini göstermektedir. Coğrafi kelimeler her iki ülkede de birbirini kısmen çağrıştırmakta sadece söylenişte yöresel küçük şive farklılıklarının olduğu gözlenmektedir.

Azerbaycan türkülerinde karşımıza çıkan coğrafi terimler aynı zamanda bu ülkenin iklimi, yeryüzü şekilleri, yerleşme coğrafyası özellikleri, maden yataklarının çeşitliliği, bitki ve hayvan türlerinin zenginliği vs. gibi birçok coğrafi özellik hakkında bize ipuçları vermekte ve muhteşem coğrafi bilgiler sunmaktadır.

Azerbaycan'lı şairler ve halk ozanları ülkelerinin zenginliklerini eserlerine yansıttıkları gibi, türkülere konu olanlar ve kaynaklık edenler de coğrafyanın zenginliğinin en az onlar kadar farkında olup bu zenginliği ilmek ilmek türkülere işlemişlerdir.

Tarihi, coğrafi, kültürel bağları birbirinden farklı olmayan Azerbaycan ve Türkiye; isimleri farklı olan ancak dilleri aynı söyleyen ve yürekleri aynı atan ülkelerdir. Türküler zaten ayrılmayan bu kardeşliği

pekiştiren ve birbirine sıkı sıkı bağlayan düğümlerdir. Bu yüzden türkölere sahip çıkmak ve her yönden analiz etmek son derece önemlidir.

Azerbaycan ve Türkiye açısından disiplinler arası çalışmalar sayesinde kültürel açıdan birçok farklı alanda olduğu gibi türkölerin coğrafyası alanında da ortak çalışmalar, projeler mutlaka hayata geçirilmelidir. Her konuda yapılacak küçük çalışmalar bir araya getirildiğinde hedeflenen "bütün" kolaylıkla tamamlanacak ve iki ülke ilişkileri daha iyi bir ivme kazanacaktır. Aynı zamanda Türk Dünyasının daha uzak diyarlarındaki türköl arasında irtibat kurulmasına önemli katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKPINAR, Erdal (2012). "Eğin Türkölünün Coğrafi Analizi", *Turkish Studies*, S. 7/4, s. 253-274
- ALTAYLI, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I ve II*, İstanbul: MEB Yayınları, No:2468
- BAŞGÖZ, İlhan (2008). *Türköl*, İstanbul: Pan Yayınları.
- BULUT, İhsan (2015). "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Coğrafya" *Türk Kültüründe Coğrafya-I*, (Ed: Ali Meydan-Turhan Çetin), Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s. 345-357
- CARNEY, George (1998). "Music Geography", *Journal of Cultural Geography*, S. 18/1, s. 1-10
- ÇETİN, Turhan (2015). "Kültürel Coğrafya Perspektifinden Hacı Bektaş Veli'nin Felsefesi ve Eserleri" *Türk Kültüründe Coğrafya-I*, (Ed: Ali Meydan-Turhan Çetin), Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s. 55-82
- ERKAN, Serdar (2015). "Anadolu Sahası Köroğlu Havaları: Karşılaştırmalı Bir Deneme", *Türkbilig*, S. 30, s. 59-78
- GÜNEY, Emrullah (2015). "Çağdaş Azerbaycan Şiirinde Coğrafi Ögeler" *Türk Kültüründe Coğrafya-I*, (Ed: Ali Meydan-Turhan Çetin), Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s. 275-296
- GÜNGÖR, Şenay (2015). "Karacaoğlan Şiirlerinde Coğrafi Unsurlar" *Türk Kültüründe Coğrafya-I*, (Ed: Ali Meydan-Turhan Çetin), Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s. 197-219
- GÜRBÜZ, Mehmet -ŞAHİN, Mehmet (2012). "Türk Halk Müziği Söz Varlığında Coğrafi Motifler, ve Benzerlik Analizi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, S. 9/2, s. 1633-1656
- GÜVEN, Merdan (2013). "Türkölün Varyantlaşması", *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 50, s. 145-156
- KARA, Hasan (2015). "Rumeli Türkölünde Coğrafi Motifler", Denizli: Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler, s. 831-848
- KARADEMİR, Nadire (2015). "Aşık Veysel'in Şiirlerinde Coğrafi Unsurlar" *Türk Kültüründe Coğrafya-I*, (Ed: Ali Meydan-Turhan Çetin), Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s. 221-248
- MEYDAN, Ali (2015). "Yunus Emre Şiirlerinde Coğrafi Unsurlar" *Türk Kültüründe Coğrafya-I*, (Ed: Ali Meydan-Turhan Çetin), Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s. 167-182
- MUSTAN DÖNMEZ, Banu -HAŞHAŞ, Sinan (2014). "Konularına Göre Yapılmış Türköl Sınıflandırmalarının Geleneksel Türk Halk Müziği Nazariyatı Açısından Değerlendirilmesi", *Turkish Studies*, S. 9/5, s. 1619-1629
- ÖZEY, Ramazan (1996). *Tabiat, İnsan ve İktisadî İle Türk Dünyası*, İstanbul: Özeğitim Yayınları.
- ÖZTELLİ, Cahit (2002). *Eölerimin Önü Türköl*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- ÖZTÜRK, Ali Osman (1994). "Azerbaycan Halk Türkölüleri", *Milli Folklor*, S. 3/24, s. 57-58
- SAY, Ahmet (2008). *Müzik Nedir, Nasıl Bir Sanattır?*, İstanbul: Evrensel Basım Yayınları.
- ŞAHİN, Mehmet, (2010). "Türk Halk Müziğinde Coğrafi Motifler ve Türköl Atlası", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞEN, Yavuz (1999). "Azerbaycan'ın Müzik Yapısı ve Ses Sistemi Üzerine Bir Araştırma", *Milli Folklor*, S. 5/41, s. 70-74
- TRT (2006). *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi I*. Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları, İkinci Baskı, (THMSEA-1)
- TRT (2006). *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi II*. Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları, İkinci Baskı, (THMSEA-2)
- UĞUR, Abdullah, (2015). "Müzik Coğrafyası: Türköldeki Coğrafya", *BİLİG*, S. 74, s. 239-260
- YARDIM, Mehmet Nuri (2012). *Halk Türköllerinden Seçmeler*, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.